

УДК 378.147:81

Д. В. Рязанцева

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ НАУКОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

© Рязанцева Д. В., 2018
<http://orcid.org/0000-0002-3226-9165>
<http://doi.org/10.5281/zenodo.1227111>

У статті розглядаються особливості формування міжкультурної наукової компетентності викладачів вищих навчальних закладів. Аналізуються задачі, які постають перед викладачами у сьогоденному глобалізованому світі, розглядаються думки різних дослідників даної проблеми. Метою статті є висвітлення, на основі вивчення наукової літератури та аналізу власного досвіду, сутності та шляхів формування міжкультурної наукової компетентності викладачів ВНЗ. Подається опис кваліфікаційної структури компетентності міжкультурного наукового спілкування, що відображає готовність педагога вищої школи до міжкультурної наукової комунікації, та пропонується дивергентно-модульна чотирьохетапна технологія міжкультурної наукової педагогічної інтеграції педагогів в системі додаткової професійної освіти. При цьому підкреслюється необхідність приділення уваги розвиткові емоціональної сфери, толерантності та професійно-значущих якостей викладача вищої школи. Розглядаються можливі проблеми міжкультурної взаємодії. Робиться висновок, що для успішної міжкультурної наукової комунікації науково-педагогічних працівників в умовах нової культури, подолання можливих міжкультурних проблем потрібне проходження відповідного навчання і цілеспрямоване втручання адміністрації ВНЗ.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, наукова комунікація, компетентність, педагогічне спілкування, інтеграція.

Рязанцева Д. В.   Формирование   межкультурной   научной компетентности преподавателей вузов

В статье рассматриваются особенности формирования межкультурной научной компетентности преподавателей вузов. Анализируются задачи, которые возникают у преподавателей в современном глобализованном мире, рассматриваются мнения разных исследователей данной проблемы. Целью статьи является освещение, на основе изучения научной литературы и анализа собственного опыта, сущности и путей формирования межкультурной научной компетентности преподавателей вуза. Дается описание квалификационной структуры компетентности межкультурного научного общения, которое отражает готовность педагога высшей школы к межкультурной научной коммуникации, и предлагается дивергентно-модульная четырехэтапная технология межкультурной научной

педагогической интеграции педагогов в системе дополнительного профессионального образования. При этом подчеркивается необходимость развития эмоциональной сферы, толерантности и профессионально-значимых качеств преподавателя высшей школы. Рассматриваются возможные проблемы межкультурного взаимодействия. Делается вывод, что для успешной межкультурной научной коммуникации научно-педагогических работников в условиях новой культуры, преодоления возможных межкультурных проблем требуется прохождение соответствующего обучения и содействие администрации вуза.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, научная коммуникация, компетентность, педагогическое общение, интеграция.

Ryazantseva D. V. Formation of intercultural scientific competency of teachers of higher educational institutions

The peculiarities of formation of intercultural scientific competence of teachers of higher educational establishments are highlighted in the article. The Ukrainian high school needs the teaching staff of a new formation, which substantiates the relevance and timeliness of the research topic. The problems faced by teachers in today's globalized world are analyzed, the thoughts of different researchers of this problem are considered. The purpose of the article is to highlight, on the basis of studying scientific literature and analysis of own experience, the essence and ways of forming the intercultural scientific competence of university teachers. A description of the qualification structure of the competence of intercultural scientific communication, which reflects the readiness of the teacher of higher school for intercultural scientific communication is given. A divergent-modular four-stage technology of intercultural scientific pedagogical integration of teachers in the system of additional vocational education is proposed in the article. Each stage involves monitoring the quality of the process and the results of teacher training for intercultural integration within the framework of a holistic education process. Composition of each stage is characterized briefly. The following stages are proposed: basic refreshing course, academic and science reading course, academic and science writing course, presentation and demo in scientific field, lectures and workshops, testing. The need to pay attention to the development of the emotional sphere, tolerance and professional qualities of the teacher of higher education is emphasized. Possible problems of intercultural interaction such as cultural shock are considered. It is concluded that for the successful intercultural scientific communication of scientific and pedagogical workers in the conditions of a new culture, overcoming possible intercultural problems the training and targeted intervention of the administration of higher educational establishment is needed.

Key words: intercultural communication, scientific communication, competence, pedagogical communication, foreign students, integration.

Постановка проблеми. У ХХІ ст. Україна визначила свій орієнтир на входження в освітній простір Європи. Болонський процес, сприяючи інтеграції в Європі і в Європу, передбачає мобільність студентів та викладацького складу. Розвиток економічної ситуації в ряді країн, включаючи і нашу країну, демонструє, що наявність продуктивного діалогу між культурами на різних рівнях комунікативної взаємодії стає одним з найважливіших завдань нашого часу. Загальновідомо, що рівноправний і взаємовигідний міжкультурний діалог пом'якшує негативні прояви глобалізації і закладає основу міцного миру в майбутньому. Одним з атестаційних показників вищої школи є сьогодні готовність педагогів до іншомовної комунікації на науковому рівні. Це відбивається в участі педагогів в іншомовних конференціях, де їм доводиться не тільки виступати з доповіддю або презентацією своїх наукових досягнень на іноземній мові, а й вступати в діалогічну дискусію. Для цього потрібні як внутрішня психологічна готовність виступаючого, так і розуміння інфраструктури мовного тезауруса теми виступу. Тому українській вищій школі потрібні педагогічні кадри нової формації, що і обґрунтовує актуальність і своєчасність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій також свідчить про актуальність проблеми, що розглядається. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях висвітлюється зміст поняття «міжкультурна (полікультурна) компетентність», аналізується співвідношення освіти й культури (О. Гуренко [2], Н. Крилова [3], Н. Якса [9], А. Солodka [8] та інші), розглядаються шляхи формування полікультурної компетентності викладачів вищих навчальних закладів (Є. Сабаненко [6], В. Кузьменко [4], А. Гончаренко [4]). Дослідженню сутності та особливостей міжкультурної комунікації та міжкультурної взаємодії присвячені С. Гудкової [1], О. Садохіна [8], В. Паніотто [7], Т. Якушевої [1]. Міжкультурну наукову компетентність назвали автори розуміють як невід'ємний елемент вищої наукової школи, що характеризується інтенсивним обміном інформацією, цінностями, результатами діяльності тощо [1; 5; 6]. Незважаючи на те, що проблема міжкультурної комунікації знайшла своє висвітлення у ряді наукових праць, окремі аспекти означеної проблематики залишаються недостатньо вивченими. Зокрема потребують аналізу шляхи та особливості формування наукової міжкультурної компетентності викладачів ВНЗ у процесі педагогічного спілкування з представниками іншої культури.

Мета статті: в основі вивчення наукової літератури та аналізу власного досвіду визначити сутність та шляхи формування міжкультурної наукової компетентності викладачів ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. На думку В. Кузьменка та А. Гончаренка, полікультурна компетентність – здатність особистості жити й діяти в багатокультурному середовищі [4, с. 48]. Розглянемо поняття «наукова комунікація». На думку С. Гудкової [1], наукові комунікації є основою для процесів уявлення, передачі і отримання наукової інформації. На її думку, вони є основним механізмом «функціонування і розвитку науки», «необхідною умовою формування та розвитку особистості вченого». Наукові комунікації завжди відображають основу наукового спілкування професіоналів різних областей та дозволяють їм обмінюватися досвідом і отримувати нові знання. Цих висновків дотримуються у своїх роботах сучасні наукові діячі, які здійснюють наукову комунікацію в умовах Інтернет-спілкування [7].

Кваліфікаційна структура «компетентності міжкультурного наукового спілкування (КМНО)», що відображає готовність педагога вищої школи до міжкультурної наукової комунікації, на думку Т. Якушевої [1] містить сукупність компетенцій: мовну компетенцію (ТК); наукову компетенцію (НК); ситуаційну компетенцію (СК); культурологічну компетенцію (СК); професійну компетенцію (ПК).

Кожна з компетенцій може бути діагностована на її наявність (сформованість), оскільки має набір якісних і кількісних характеристик, що дозволяють оцінити рівень готовності педагога до наукової міжкультурної комунікації. Це дозволяє впливати на становлення особистості викладача вишу як педагога і вченого, а саме на процес і результат освоєння професійно-педагогічних знань, знань в області міжкультурної діяльності та комунікації, формування основних педагогічних умінь (аналітико-дидактичних, конструктивно-організаційних, прогностичних, комунікативних, рефлексивних), особливих особистісних якостей (емпатії, толерантності, емоційної стійкості в умовах міжкультурного співробітництва).

Для формування міжкультурної наукової компетентності викладачів ВНЗ вченими [1], [7] пропонується дивергентно-модульна чотирьохетапна технологія міжкультурної наукової педагогічної інтеграції педагогів в системі додаткової професійної освіти (ДПО). Вона спрямована на формування компетентності

міжкультурного спілкування педагогів, яку пропонується розглядати як дидактичну систему, що включає сукупність взаємопов'язаних принципів, засобів, методів і процесів навчання, що гарантує формування особистості із заданими якостями при її наступному відтворенні. В рамках технології передбачається дотримання принципів: науковості, гуманізації, взаємозв'язку фундаментальності з практико-орієнтованим змістом, цілісності і модульності, а також основних, допоміжних і додаткових засобів. До основних методів і прийомів відносяться: методи соціально-педагогічного та психолого-педагогічного дослідження, методи активізації творчої діяльності. Наступні чотири етапи взаємодії утворюють структуру підготовки педагогів: перший етап є підготовчим і передбачає виявлення тезаурусної компетенції, без наявності якої викладач не готовий до початкового освоєння міжкультурного спілкування; другий етап включає підготовку до наукової міжкультурної комунікації; третій – практичну підготовку до наукової міжкультурної діяльності; четвертий етап містить практичну підготовку до наукової професійної діяльності.

Кожен етап передбачає контроль якості процесу і результатів підготовки педагогів до міжкультурної інтеграції в рамках цілісного процесу освіти в системі ДПО. Викладачам пропонується проходження наступних етапів навчання:

1. *Basic refreshing course*. Курс спрямовано на формування ядра мовного тезауруса, що дозволяє дорослим, що раніше вивчали іноземну мову згадати основні мовні конструкції.

2. *Academic and science reading course*. Курс спрямовано на формування наукового мовного тезауруса. В основі лежать тексти загального та спеціалізованого напрямку.

3. *Academic and science writing course*. Курс містить теоретичні та практичні основи написання статей в високо рейтингові вітчизняні і міжнародні журнали.

4. *Presentation and demo in scientific field*. Курс містить теоретичні і практичні основи створення мультимедійної презентації в науковому середовищі і дозволяє формувати практичні навички підготовки презентації і доповіді.

5. *Lectures and workshops*. Курс містить теоретичні та практичні основи підготовки лекцій і семінарів.

6. *Testing*. Курс містить банк тестових завдань.

Значна увага у розвитку міжкультурної компетентності викладача вищої школи також повинна приділятися розвитку його емоціональної сфери та професійно-значущих якостей, до яких варто віднести: гнучкість (уміння адаптуватися до ситуацій педагогічної взаємодії, що змінюються); комунікабельність (уміння будувати діалог з представниками різних національностей); здатність до співробітництва (відкритість педагога та його готовність до налагодження взаємодії); емпатичність (уміння емоційно відгукуватися на проблеми студента); толерантність (здатність сприймати, поважати думки, переконання студента).

Толерантний підхід у міжкультурній комунікації означає терпимість до іншого способу життя, поведінки, інших поглядів, звичок, вірувань, бізнес-поведінки [8, с. 48]. Такий підхід є ознакою впевненості в собі й усвідомлення надійності власних позицій, які не бояться порівняння з іншими точками зору і не уникають духовної конкуренції.

Викладачу вищої школи для ефективного міжкультурного спілкування необхідно враховувати досвід видатних освітян минулого. Прикладом для наслідування в процесі організації міжкультурних комунікацій сучасних викладачів може бути життя та діяльність відомих харківських педагогів та науковців другої половини XIX – початку XX ст. (А. Краснова, В. Талієва, В. Данилевського, Л. Гіршмана та інших). Статті вчених друкувалися у закордонних часописах, а їх тривалі творчі поїздки за кордон надавали можливість ознайомитися з системою викладання в європейських університетах, сприяли формуванню педагогічної майстерності та впровадженню передового зарубіжного педагогічного досвіду у Харківському університеті. Наукові досягнення вітчизняних освітян XIX – початку XX ст. отримували міжнародне визнання. Так, В. Данилевський був обраний членом Німецької Академії наук, членом Морфологічного та фізіологічного товариств при Інституті Пастера в Парижі, Товариства тропічної медицини в Лондоні та неодноразово нагороджувався науковими преміями: ім. А. Хойнацького від Варшавського університету (1884), імені Montyon від Паризької Академії наук (1889), ім. Марі Кінгслі від Інституту тропічної медицини в Ліверпулі (1907).

Міжкультурні комунікації в минулому сприяли формуванню ціннісних орієнтацій освітян. Л. Гіршман згадував, що коли після закінчення Харківського університету для вдосконалення у лікарській справі він перебував за кордоном,

то опинився в атмосфері наукового підйому та віри у високе призначення науки служити на благо людині. Спілкування з визнаними в світі науковцями, спрямованими на керування у своїй діяльності гуманістичними цінностями, вплинуло на молодого вченого. З цього часу він незмінно слідував девізу: «Primumhumanitas, Alterumscientia» («Перш за все людяність, а потім наука»).

У наш час знання викладачів вищої школи, отримані під час закордонних відряджень, сприяють не тільки розвиткові міжкультурної наукової компетентності викладачів, але й формуванню серед студентської молоді вміння ефективно співпрацювати з представниками інших країн. З цією метою доцільною є організація стажування деяких викладачів за кордоном, участь науково-педагогічних працівників у міжнародних освітніх і наукових проектах, просування на міжнародному ринку власних освітніх послуг. Дієвими є лекції викладачів інших країн у рамках програм обміну викладачами, студентами, магістрантами, аспірантами. Стає актуальним читання лекцій українським магістрантам та аспірантам іноземними мовами.

Дослідники зазначають, що важливою проблемою міжкультурної взаємодії в світовому освітньому просторі викладачів українських ВНЗ є їх адаптація під час довгострокових закордонних відряджень до нового соціального і культурного середовища. У ситуації міжкультурного контакту поведінка індивіда змінюється хвилеподібно, нагадує за визначенням антропологів К. Оберга і Д. Фостера «культурну хворобу» і називається культурним шоком [9, с. 122–123].

З медичної точки зору шок – це стан організму, коли на нього діє сильний подразник. Культурний шок – це форма внутрішнього занепокоєння, пов'язаного з утратою зрозумілих комунікативних знаків і символів. Культурний шок проходить п'ять стадій. Перша стадія «медового місяця» пов'язана з наснагою й ейфорією з приводу захоплення новою культурою. Друга стадія (критична): індивід втрачає ілюзії. Третя стадія (суперкритична): індивід потребує максимальної підтримки з боку представників власної культури. Четверта стадія (оптимістична): процес входження особистості в нову сферу міжособистісних відносин. Однак, не виключається і можливість повного заперечення нових культурних феноменів і неминучої втечі, як у переносному («у себе»), так і в прямому значенні (від'їзд на батьківщину). П'ята стадія (адаптація або інтеграція): якісний стрибок, пов'язаний

із розумінням місцевої культури. Культурний шок може виникнути також при поверненні у власну країну із довгострокового зарубіжного відрядження, під час якого людина звикла до окремих ознак іншої культури [9, с. 124–125].

З метою успішного формування полікультурної компетентності та подолання негативних наслідків культурного шоку серед викладачів ВНЗ важливо приймати до складу науково-педагогічних працівників тих молодих фахівців, які володіють іноземними мовами, надавати можливість досвідченим фахівцям ВНЗ вивчати іноземні мови та вдосконалювати набуті знання.

У Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті накопичений чималий досвід формування полікультурної компетентності: організовуються курси іноземних мов для професорсько-викладацького складу, зростає кількість викладачів, які, підвищуючи кваліфікацію з психолого-педагогічних засад навчально-виховного процесу, опановують особливості та специфіку міжкультурної взаємодії в світовому освітньому просторі, аналізують поведінку індивіда під час міжкультурних контактів.

Висновок. Таким чином, у якості висновків можна відзначити велику практичну значимість додаткової професійної освіти для професорсько-викладацького складу ВНЗ, що дозволяє їм швидкими темпами адаптуватися до вимог наукової іншомовної комунікації і виконувати свою наукову діяльність більш швидкими темпами. Матеріали даного дослідження дозволяють стверджувати, що міжкультурна (полікультурна) компетентність охоплює полікультурну освіченість, значимі особистісні якості, практичний досвід взаємодії з представниками іншої культури та уміння використовувати свої знання з основ міжкультурної комунікації у професійній діяльності.

Для успішної адаптації науково-педагогічних працівників до умов нової культури, подолання негативних наслідків культурного шоку потрібні їх особливі зусилля і цілеспрямоване втручання адміністрації ВНЗ. В умовах розвитку інтернаціоналізації освіти необхідно адаптувати внутрішній кодекс етики ВНЗ до міжкультурної діяльності освітян з урахуванням сутності полікультурної компетентності та провести відповідне навчання науково-педагогічних працівників.

На наш погляд, підготовка до роботи в умовах багатокультурності має бути присутня у змісті професійної педагогічної освіти, по-перше, у формі окремого навчального курсу, по-друге, у різнобічних системних зв'язках

з циклами гуманітарних та соціально-економічних, фундаментальних, професійно орієнтованих дисциплін, педагогічною практикою, науково-дослідною роботою студентів та магістрантів.

Перспективу дослідження ми вбачаємо в подальшому широкому комплексному вивченні способів підготовки науково-педагогічних працівників до міжкультурної взаємодії.

Література

1. Гудкова С. А., Якушева Т. С. Концептуальные особенности подготовки педагогов высшей школы к межкультурному общению / С. А. Гудкова, Т. С. Якушева // Вектор науки ТГУ. — 2015. — № 3.

2. Гуренко О. Формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища : [навч. посіб.] / О. Гуренко. — Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2007 — 168 с.

3. Крылова Н. Культурология образования / Н. Крылова. — М. : Народное образование, 2000. — 272 с.

4. Кузьменко В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи : навчальний посібник / В. В. Кузьменко, А. А. Гончаренко; за ред. В.В. Кузьменка. — Херсон, 2006. — 92 с.

5. Панина Н. В. Факторы национальной идентичности, толерантности, ксенофобии и антисемитизма в современной Украине / Н. В. Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2005. — № 4. — С. 26–45.

6. Сабаненко, Е.И. Межкультурное взаимодействие: сущность, типология, социальная регуляция / Е.И. Сабаненко // Молодой ученый. — 2014. — №21. — С. 816–819.

7. Садохин А. П. Межкультурная коммуникация: [учебн. пособие] / А. П. Садохин. — М. : Альфа-М; ИНФРА-М, 2006. — 288 с.

8. Солодка А. К. Культурологічний зміст полікультурного виховання // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: [збірн. наук. пр.] / [редкол. : Т.І. Сущенко та ін.]. — Київ-Запоріжжя. — 2002. — Вип. 27. — С. 47–50.

9. Якса Н. В. Міжкультурна взаємодія суб'єктів освітнього процесу: [навч. посіб.] / Н. В. Якса. — Житомир, 2007. — 312 с.